

REFERENSER

Jusko, Karen Long, 2017. *Who Speaks for the Poor? Electoral Geography, Party Entry, and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Simon Davidsson är doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
E-post: simon.davidsson@svet.lu.se

Wolff, Jonathan. 2017. *Varför Läsa Marx Idag?* Göteborg: Daidalos.

Anmälan av Markus Furendal

År 1948 träffades fyra intellektuella i en rökgig radiostudio för att diskutera "Marx i vår tid". Etthundra år hade gått sedan Karl Marx och Friedrich Engels skrev det Kommunistiska Manifestet, drygt trettio år sedan oktoberrevolutionen i Ryssland och blott tre år sedan andra världskrigets slut. Världen stod och vägde mellan olika politiska system, och relevansen hos Marx tänkande var påtaglig. Med Gunnar Helén som moderator anförde dåvarande socialdemokratiska finansministern Ernst Wigforss och litteraturhistorikern Stellan Arvidsson betydelsen av Marx teorier och förutsägelser, med fokus på ekonomi och historia. Den konservativa redaktören Gunnar Unger och statsvetaren och publicisten Herbert Tingsten drev snarare linjen att det som var intressant hos Marx inte var sant, och att det som var sant inte var intressant.

Sjuttio år senare är det nu tvåhundra år sedan Marx föddes och återigen jubileum. Trots att världen förändrats avsevärt inte bara sedan Marx 1800-tal utan också Tingstens och de andras 1900-tal är intresset för vilken relevans Marx har i vår tid beständigt. Varje årtionde verkar någon ställa frågan om Marx betydelse; vad som kan vara värt att bevara, och vad som bör kastas ut. Strax innan tvåhundraårsdagen har Daidalos översatt den brittiske filosofen Jonathan Wolffs bok med

just titeln "Varför läsa Marx idag?". Wolffs svar är nyansrikt: fastän Marx misslyckas med att ge oss tillräckliga skäl för att tro på hans viktigaste teorier utgör hans skrifter ändå den kanske främsta kritiska analysen av kapitalismen och dess tillkortakommanden. På knappt tvåhundra lättillgängliga sidor lyckas Wolff inte bara förklara vad han menar med detta, utan också på ett ovanligt tydligt sätt redogöra för grunddragen i Marx tänkande. Boken är därmed ett välkommet tillskott till utbudet av svenskspråkiga introduktionstexter till Marx tänkande.

Vilka skäl finns det då att läsa Marx idag, med tanke på att världen förändrats i grunden inte bara sedan Marx egen tid utan även radiodebatten 1948? En första anledning är att Marx författat några av de politiska texter som genom historien kan sägas ha påverkat flest människor – ett skäl så gott som något att ge statsvetarstudenter grundläggande kunskap om Marx teorier. Detta resonemang vilar dock på det ofta förbisedda faktumet att Marx själv varken förutsåg eller förespråkade regimer av den typ som gjort anspråk på hans namn. När begreppet marxism började användas i Frankrike mot slutet av hans liv ska han ju till och med ha sagt till Engels att "vad som är säkert är att jag inte är marxist". Med tanke på att hans arbeten främst är analyser av det sena 1800-talets kapitalistiska västeuropeiska ekonomier och att han skrev ytterst lite om hur alternativet kunde se ut eller frambringas är det trots hans inflytande alltså svårt att tillskriva honom ansvar för hur hans teorier vidareutvecklades och missbrukades för att legitimera tyranniskt förtryck långt efter hans död.

Wolff verkar snarare utgå från att ett bättre sätt att utvärdera Marx betydelse för vår tid är att ta fasta på att han och Engels ansåg sig utveckla, eller upptäcka, vetenskapliga teorier kring kapitalismens inneboende utvecklingstendenser. Här är det framförallt två teorier som brukar framhållas. Den ena är historiematerialismen, Marx teori om att olika samhällsformers framväxt och kollaps beror på

hur väl de främjar eller hämmar den ständigt ökande mänskliga produktiviteten. Om handkvärnen ger ett samhälle med feodalher-rar så ger ångkvärnen ett samhälle med indu-strikapitalister, som Marx beskrev det. Det var denna teori som ledde Marx att förutse – inte förespråka – att kapitalismen till slut måste ge vika för kommunism. Den andra är teorin om mervärdet, som enligt Marx visar att kapitalisters profit förutsätter arbetarnas exploatering. Få ekonomer idag tror dock att mervärdeteorin håller, och många filosofer menar att det klarsynta Marx hade att säga om exploatering bör frigöras från hans eko-nomiska antaganden. Och även om insikten att samhällets utveckling beror på produk-tivkrafterna är rimlig pressas redan i radio-debatten historiematerialismens försvarare Arvidsson och Wigforss av ideologikritikern Tingsten att erkänna att andra faktorer behövs för att förklara olika samhällens utvecklings-grad. En sådan eftergift förändrar dock Marx teori, och Tingsten menar att historiemateri-alismen till slut kan kokas ner till en trivial insikt, välutvecklad redan hos Aristoteles, nämligen att ”allt beror på allt”.

Wolff medger utan kval att Marx två största teoretiska bidrag står på skakig grund, och tillägger att det lilla Marx skrev om post-kapitalistiska samhällen inte heller fungerar handlingsvägledande för oss idag. Han grun-dar dessutom dessa slutsatser på åsikten, så ofta framförd av kritiker av Marx idéer, att Marx föreställning om människans natur är felaktig. Wolff går dock bortom den van-liga uppfattningen att ett socialistiskt sam-hälle vore önskvärt men inte skulle fungera på grund av människors själviskhet. Snarare fäster han vikt vid hur Marx överskattat i vil-ken grad människans produktiva natur skän-ker en universalitet åt människor (”Proletärer i alla länder, förena er”), och underskattat hur vi till synes ständigt hittar nya grunder för att skilja oss från andra. Wolff påpekar alltså att även om vi övervinner ekonomiska skiljaktig-heter återstår kanske filosofiska, religiösa och kulturella motsättningar, och ”liksom rika

familjer finner massor att gräla om, skulle ett samhälle präglad av ekonomiskt överflöd mycket väl kunna vara ett splittrat samhälle.” (s. 161).

Boken sammanfattar och utvärderar idéer från hela Marx författarskap, och Wolff är ständigt både positiv och kritisk. Ungdoms-skrifternas iakttagelser kring alienation är ”ansläende”, men Marx visar inte om det är kapitalismen eller arbetsdelningen i allmän-het som är problemets källa. Marx kritik av liberalismens rättighetsfokus är enligt Wolff ett av den politiska filosofins mest betydelsefulla och inflytelserika arbeten de senaste århundradena. Påståendet att rättigheter inte bara skyddar oss mot hot från andra utan också bidrar till att vi uppfattar andra som hotfulla till att börja med, bortser dock från att rättigheter trots allt behövs för att skydda oss mot det fåtal som stjälar eller rånar vid behov och tillfälle. Och trots att dess skakiga grund i mervärdeteorin till synes gör Marx teori om exploatering obsolet, menar Wolff att det beror på att globaliseringen kommit så mycket längre idag än på Marx tid. I vardagligt tal beskriver vi trots allt ofta arbetare i låglöneländer, som idag arbetar under förhål-landen lika de som Marx och Engels iakttog i 1800-talets Storbritannien, som just exploa-terade. Den relevanta frågan tycks därför inte vara om det är bättre att sakna arbetstillfällen eller ha ett exploaterande jobb under kapita-lismen, utan om det är bättre med ett exploa-terande arbete än ett arbete i ett samhälle som övervunnit de problem som Marx menade kapitalismen skapade.

Det är just denna typ av kritiska obser-vationer som utgör Wolffs svar på frågan om varför vi bör läsa Marx idag. Även om delar av Marx teorier och förutsägelser har mot-bevisats av historien eller, som Tingsten påpekar i Karl Poppers efterföljd, inte kan motbevisas och därmed bör betraktas som ovetenskapliga, så finns där mycket värt att bevara. Marx kritiska diagnostiska blick av det sena 1800-talets kapitalism bringade många av dess tillkortakommanden i dagen.

Anledningen till att det som är sant hos Marx inte är intressant är därför kanske att hans kritiska iakttagelser blivit så allmänt vedertagna att det är svårt att se deras originalitet. Och kanske är det andra än Marx själv som får hjälpa oss att värdera huruvida problemen vägs upp av kapitalismens goda och välfärds-höjande effekter eller om de är tillräckligt allvarliga för att söka ett alternativt samhälls-system, och om det ens existerar ett alternativ.

Wolffs bok är därmed både intressant och relevant, trots att "i vår tid" och "idag" betyder något annat än när den ursprungligen gavs ut på originalspråket för 16 år sedan. Hade den skrivits nu hade måhända mindre vikt fästts vid hur Marx tankar låg till grund för den antikapitalistiska rörelse som svepte över världen kring millennieskiftet, för i vårt "idag" finns kanske ingen motsvarande vital strömning baserad på Marx idéer. Istället hade kanske blicken vänts mot hur Marx historiematerialiska tes om produktivkrafternas betydelse för samhällsformen fått ny kraft av det tekniskskifte vi verkar stå på tröskeln till. När maskiner och allt mer kompetent artificiell intelligens inte bara ersätter mänskliga muskler utan också vårt tänkande och kreativitet,

förutsätter rimligen Marx teori att samhället nödvändigtvis omformas på det sätt som krävs för att inhysa dem. Men historien bör lära oss att erkänna kapitalismens fantastiska förmåga att överleva sådana språng relativt intakt. De som exempelvis menar att en villkorslös grundinkomst är det bästa svaret på den eventuella massarbetslöshet tekniskskiftet kan komma att skapa verkar förbise lärodomarna från Marx 1800-tal. Det är trots allt fortfarande de som äger de nya maskinerna som är i bäst position att ta del av värdet de skapar. Om det ändå finns någon förklaringskraft i Marx resonemang om att handkvarnen ger ett samhälle med feodalherrar och ångkvarnen ett samhälle med industrikapitalister, har vi alltså skäl att anta att algoritmer kommer resultera i en ny form av ekonomisk överhöghet. På så sätt är Marx fortfarande relevant för vår tid.

Radioprogrammet "Marx i vår tid" finns tillgängligt via länken <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/76646?programid=1602>.

Markus Furendal är doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
E-post: markus.furendal@statsvet.su.se

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org